

RÉTTA LEIÐIN

Frá kreppu til lífsgæða og
öryggis fyrir okkur öll

RÉTTA LEIÐIN

Frá kreppu til lífsgæða og öryggis
fyrir okkur öll

Efnisyfirlit

Inngangur.....	5
1. Bráðaaðgerðir.....	6
2. Uppbygging til framtíðar	8
3. Eftirfylgni.....	9
Lokaorð.....	10

Inngangur

Í annað sinn það sem af er þessari öld stendur íslenskt samfélag frammi fyrir djúpri efnahagskreppu. Að þessu sinni er hún ekki komin til af manna völdum en í henni felst mikill lærdómur um styrkleika og veikleika í grunngerð samfélagsins. Þetta er því tíminn til að greina þann lærdóm og byggja efnahagskerfið og samfélagslega innviði eftir skýrri framtíðarsýn. Sú framtíðarsýn þarf að taka mið af breytingum sem verða á atvinnu- og lífnaðarháttum með tilkomu nýrrar tækni og vegna nauðsynlegra aðgerða gegn loftslagsbreytingum. Nú þegar hundruðum milljarða er veitt úr opinberum sjóðum til að styðja við atvinnulífið á launafólk og almenningur allur skýlausan rétt til þátttöku í ákvarðanatöku og stefnumótun.

Alþýðusamband Íslands leggur hér fram framtíðarsýn um uppbyggingu Íslands undir yfirskriftinni *Rétta leiðin: frá kreppu til lífsgæða og öryggis fyrir okkur öll*. Tillögurnar byggja á þekkingu og reynslu verkalýðshreyfingarinnar, sem er stærsta fjöldahreyfing landsins, ásamt því að sækja í smiðju annarra almennasamtaka. Hugmyndirnar eru í takti við stefnu alþjóðlegu verkalýðshreyfingarinnar um réttlát umskipti (e. Just Transition) og sækja í alþjóðlega umræðu um grænan samfélagsáttmála (e. Green New Deal). Unnið er eftir viðmiðum Alþjóðavinnuáttmálastofnunarinnar um að atvinnusköpun skuli vera í fyrirrúmi við aðgerðir gegn kreppunni. Enn fremur er hér stuðst við tillögur Alþjóðagjaldeyrissjóðsins um forgangsroðun sem byggir á að bjarga lífi fólks í fyrsta lagi, vernda lífsafkomu þess í öðru lagi og í þriðja lagi að vernda efnahaginn.

Markmið til framtíðar er að byggja upp fjölbreytt og sjálfbært atvinnulíf þar sem allir sem vilja geta fengið störf við hæfi. Til þess þarf vinnumarkaðurinn að byggja á traustum ráðningarsamböndum, skipulagðri verkalýðshreyfingu og kjarasamningum, auk þess að styðja gott samspil vinnu, fjölskyldulífs og frístunda. Jafnframt verði afkoma fólks tryggð óháð stöðu, grunnviðir samfélagsins stórefldir og grunnþjónusta sem lýtur að menntun, velferð og heilbrigði gerð gjaldfrjáls og öllum aðgengileg. Þannig býr Ísland sig undir tæknibreytingar og nýja atvinnu- og lífnaðarhætti.

Stærsta ógnin við íslenskt efnahagslíf í kjölfar COVID-19 er tekjumissir fólks og langvarandi atvinnuleysi. Verkefnið núna er að tryggja fulla atvinnu og nýta atvinnusköpun og félagslegar aðgerðir til að byggja upp sterkt samfélag til framtíðar. Fjárhagslegur stuðningur við fyrirtæki nægir ekki einn og sér til að ná efnahagslífinu á strik. Fjármunirnir þurfa að rata beint til almennings til að tryggja ráðstöfunartekjur og koma í veg fyrir greiðsluvanda til frambúðar. Það er annars vegar gert með því að tryggja fulla atvinnu og framfærslu allra og hins vegar með því að efla opinbera innviði og þjónustu og gera hana gjaldfrjálsa. Með því viðhelst kaupmáttur heimilanna og innlend eftirspurn sem er mikilvæg forsenda þess að hjól atvinnulífsins taki aftur að snúast. Við stöndum á tímamótum og getum valið að byggja samfélagið upp að nýju með sjálfbærni, jöfnuð og jafnrétti að leiðarljósi.

Kröfurnar eru settar fram í þremur liðum. Í fyrsta lagi er kveðið á um bráðaáðgerðir sem lúta að því að bjarga lífum, tryggja afkomu fólks og reisa varnir fyrir ríkissjóð. Í öðru lagi er sett fram sýn um uppbyggingu til framtíðar og í þriðja lagi er fjallað um eftirfylgni með þessum aðgerðum.

1. Bráðaaðgerðir

Bráðaaðgerðir þurfa fyrst og fremst að miða að því að ná tökum á heimsfaraldrinum, vernda líf og heilsu fólks og tryggja getu heilbrigðiskerfisins til að sinna þörfum almennings. Í öðru lagi þarf að koma í veg fyrir skyndiáfall vegna tekjumissis sem geta haft langtíma afleiðingar. Þá þarf að skilyrða framlög til einkaaðila úr opinberum sjóðum til að vernda almannahag og hagsmuni komandi kynslóða.

Bjarga lífum

Tímarammi: Þegar í stað

Heilbrigðisþjónustunni sé tryggður aðbúnaður til að halda áfram uppi öflugum vörnum gegn COVID-19 og annarri nauðsynlegri þjónustu við almenning. Upplýsingasmíðlun til innflytjenda og annarra viðkvæmra hópa sé tekin föstum tökum.

Afkomuöryggi og varðstaða um heimilin

Tímarammi: Þegar í stað

Örugg afkoma kemur í veg fyrir fjárhagsvanda til frambúðar og stuðlar að því að halda uppi kaupmætti sem er lykilþáttur í viðspyrnu fyrir efnahagslífið:

- Ákvæði um hlutabætur atvinnuleysistrygginga sé virkt þar til þess er ekki lengur þörf.
- Hópar sem hafa fallið utan laga um laun í sóttkví hljóti afkomuvernd þegar í stað.
- Komið verði til móts við foreldra ungra barna sem hafa þurft að vera frá vinnu vegna skerts leikskóla- og skólahalds.
- Grunnatvinnuleysisbætur verði hækkaðar í 335.000 þegar í stað, tímabil tekjutengdra atvinnuleysisbóta lengt úr þremur í sex mánuði og greiðslur vegna barna hækkaðar.
- Fjármagn til atvinnuleysistryggingasjóðs verði tryggt og þjónusta og stuðningur við atvinnuleitendur eflur.
- Greiðslufrestir verði tryggðir og lánstími lengdur sem nemur frestun af afborgunum fyrir þá sem þess þurfa.
- Aðgerðir stjórnvalda nái til elli- og örorkulífeyrisþega.
- Ríki og sveitarfélög vinni saman að því að bjóða upp á fjölbreytt sumarstörf um allt land.
- Komið sé í veg fyrir að lántakendur húsnæðislána og leigjendur greiði kostnað vegna mögulegrar verðbólgu með því að frysta tengingu við vísitölu.

*Rétta leiðin út úr
kreppu er að tryggja
afkomu fólks og
verja heimilin*

- Leigjendur sem hafa orðið fyrir miklu tekjufalli öðlist tímabundinn rétt til hærri húsaleigubóta.
- Námsmönnum séu tryggðar atvinnuleysisbætur fá þeir ekki sumarstörf.
- Framfærsla útlendinga á íslenskum vinnumarkaði sem falla utan kerfis verði tryggð.

Skilyrði fyrir stuðningi við fyrirtæki

Tímarammi: Þegar í stað

Skýr skilyrði séu sett fyrir öllum opinberum stuðningi við fyrirtæki sem taki til eftirfarandi þátta:

- Fjárhagsvandi sé kominn til vegna áhrifa COVID-19 kreppunnar.
- Fyrirtæki sýni fram á að þau fylgi kjarasamningum, hafi ekki gerst sek um launabjórnað og stundi ekki félagsleg undirboð.
- Eigendur hafi þegar nýtt eigin bjargir og stuðningur nýtist gagngert til að viðhalda störfum og skapa ný.
- Girt sé fyrir arðgreiðslur, óumsamda kaupauka og kaup í eigin hlutbréfum hjá fyrirtækjum sem njóta opinberrar aðstoðar og fyrirgreiðslu.
- Fyrirtæki hafi skilað inn skráningu yfir raunverulega eigendur samkvæmt lögum og að þau eða eigendur þeirra notist ekki við skattaskjól.
- Laun æðstu stjórnenda innan viðkomandi fyrirtækis séu ekki hærri en þreföld meðallaun, miðað við meðaltal heildarlauna fullvinnandi launafólks skv. mælingum Hagstofunnar.
- Fyrirtæki sem misnota úrræði stjórnvalda sæti viðurlögum.
- Frumvarp um gjaldprotaskipti til að stöðva kennitölufلاكk verði lagt fram á Alþingi þegar í stað, í samræmi við fyrirheit stjórnvalda.
- Nemi opinber stuðningur 100 milljónum króna eða meira eignist ríkið hlut í viðkomandi fyrirtæki til samræmis við framlag sitt.

*Rétta leiðin út
úr kreppu er að
skilyrða stuðning
við fyrirtæki*

2. Uppbygging til framtíðar

Framfærslutrygging og húsnæðisöryggi

Tímarammi: 2020–2022

Framfærsla sem veitir afkomuöryggi og möguleika til virkar samfélagsþátttöku telst til grundvallarréttinda. Allir hafi aðgang að góðu húsnæði á viðráðanlegum kjörum og fólk þurfi ekki að verja meira en fjórðungi tekna sinna í húsnæðiskostnað. Fyrirsjáanleiki í greiðslum af lánum og leigu og eðlileg skipting áhættu sé tryggð með því að takmarka vístölubindingar leigusamninga og verðtryggingu á einstaklingslánasamningum. Neytendavernd og þar með eftirlit með verðlagi, viðskiptaháttum, starfsemi fjármálastofnana, réttindum leigjenda og réttindum einstaklinga gagnvart fyrirtækjum verði eflað með auknum stuðningi til neytendasamtaka.

Atvinnusköpun

Tímarammi: 2020–2021

Atvinnusköpun og trygging fullrar atvinnu eiga að vera í fyrirrúmi í aðgerðum vegna kreppunnar. Með aðgerðum þarf að skapa góð störf, skjóta styrkum stoðum undir fjölbreytt atvinnulíf og efla um leið grunnviði landsins. Með fjölbreytni má draga úr efnahagssveiflum til framtíðar.

Atvinna verði sköpuð í:

- Framkvæmdum - með því að flýta framkvæmdum sem eru mikilvægar samgöngu-, fjarskipta- og raforkuöryggi og til að tryggja aðgengi fatlaðs fólks, byggja upp göngustíga og innviði fyrir ferðaþjónustu, tvöfalda framlag til almennra íbúða og framlengja átakið *Allir vinna* að lágmarki til loka árs 2022.
- Nýsköpun og tækni - með því að tvöfalda áður boðaðan stuðning við sprota- og nýsköpunarsjóði, endurbýggja lagaumhverfi um samvinnufélög og koma á grænum nýsköpunarsjóði sveitarfélaganna sem sveitarfélög sem verða hlutfallslega verst úti í atvinnuleysi úthluta úr í heimabyggð.
- Matvælaframleiðslu - með niðurgreiddri raforku eða beinum styrkjum til ylræktar, styrkjum til nýsköpunar, skattafsláttum til smærri matvælaframleiðenda, eflingu fiskmarkaða og stofnun landbúnaðarklasa sem styður við þróun og nýsköpun í landbúnaði og gróðurhúsarekstri.
- Grænum störfum - með því að flýta uppbyggingu almenningsgangna og hraða rafvæðingu þeirra, byggja upp innviði fyrir rafvæddan bílafloata, styrkja votlendissjóð og gera stórátak í stafrænum innviðum hins opinbera.

Rétta leiðin út úr kreppu er að skapa fjölbreytt störf

- Fiskvinnslu – með því að fullvinna sjávarafurðir á Íslandi og takmarka útflutning á óunnum fiski.
- Líkamlegri og andlegri erfiðisvinnu – með því stytta vinnudaginn í sex klukkustundir án kjara- og þjónustuskerðingar. Styttingin nái fyrst um sinn til hópa sem eru undir meðalgrunnlaunum og verja meira en 70% af tíma sínum í líkamlegu erfiði og/eða í nánu sambandi við skjólstæðinga.

Réttindi á vinnumarkaði

Tímarammi: 2020–2021

Afleiðingar heimsfaraldursins hafa varpað ljósi á veikleika á íslenskum vinnumarkaði. Hópar launafólks búa ekki við ráðningaröryggi og fjölmargir einyrkjar eru réttindalítillir þegar áföll ríða yfir. Þá hefur færst í aukana að fólk sé í ótryggum iðlaupastörfum þótt harkhagkerfið hafi ekki náð viðlíka festu og víða erlendis. Breytingar vegna sjálfvirknivæðingar og þróunar á skipulagi vinnunnar kalla á aðgerðir til að treysta réttindi, öryggi og velferð vinnandi fólks:

- Kjarasamningar verði áfram grundvallarregla við ákvörðum launa og annarra starfskjara fyrir allt launafólk.
- Launaþjófnaði og öðrum brotum fylgi viðurlög og févítí sem rennur til þess sem brotið er á og skorin verði upp herör gegn gerviverktöku.
- Þróaðar verði leiðir til að vinnandi fólk öðlist hlutdeild í hagnaði fyrirtækja vegna hagræðingar og tæknibreytinga. Ágóði af sjálfvirknivæðingu skili sér til starfsfólks með styttri vinnutíma eða hærri launum og að öðrum kosti séu fjöldauppsagnir óheimilar. Komi til uppsagna vegna sjálfvirknivæðingar sé gengið til samninga fyrir það starfsfólk sem eftir er, en einnig samið sérstaklega um kjör þeirra sem sagt er upp. Þannig mætti gera fyrirtækjum að tryggja endurmenntun og endurbjálfun starfsfólks þannig að það öðlist möguleika á breyttum vinnumarkaði.
- Launafólki séu tryggð úrræði til að þróa nýja færni til að geta skipt um störf og starfsvettvang.
- Fyrirtækjum verði lagalega skylt að geta staðið undir launakostnaði til þriggja mánaða áður en þau greiða út arð, óumsamda kaupauka, kaupa eigin hlutabréf, greiða af víkjandi láni fyrir gjaldaga eða veita eigendum eða nákomnum aðilum lán eða aðrar greiðslur sem eru ekki nauðsynlegar til að viðhalda rekstri. Vinnustaðalýðræði verði aukið til að tryggja að breytingar á atvinnuháttum og skipulagi fyrirtækja séu á forsendum launafólks.
- Keðjuábyrgð verði útvíkuð og gildi fyrir verksamninga á almennum markaði.

*Rétta leiðin út úr
kreppu er að styrkja
réttindi launafólks*

Menntun

Tímarammi: 2020–2022

Menntakerfið, þ.m.t. símenntun og framhaldsfræðsla, verði kortlagt með hliðsjón af skipulagi, námsframboði, fjármögnun, markhópum, lýðfræði og búsetu. Sérstaklega verði horft til þarfa ólíkra landsvæða og ólíkra atvinnuvega. Í kjölfar kortlagningar verði gerðar tillögur um framtíðarskipulag heildstæðs menntakerfis sem nær til bæði formlegrar og óformlegrar menntunar og tekur tillit til

innflytjenda og annarra viðkvæmra hópa. Nauðsynlegt er að fyrir liggi góð þekking, greining og mat á starfstækifærum í einstökum fögum, atvinnugreinum og störfum svo að hægt verði að móta heildræna stefnu. Komið verði á laggirnar fagháskólastigi og með því tryggt almennt aðgengi að iðn- og verkmenntun. Framboð af menntun og endurmenntun fyrir atvinnuleitendur og launafólk í störfum sem gætu tapast með aukinni sjálfvirknivæðingu verði stóraukið, ásamt því að innflytjendum verði boðið upp á gjaldfrjáls íslenskunámskeið. Þá verði framlög til vinnustaðanámssjóðs aukin til að tryggja starfsþjálfun framhaldsskólanema.

Öflugir innviðir

Tímarammi: 2020–2030

Ráðist verði í gagngera uppbyggingu á öllum innviðum landsins, frá samgöngum til leikskóla, hjúkrunarheimilum til fjarskipta- og raforkuflutninga. Grunnþjónusta sem lýtur að menntun, heilbrigði og velferð verði gerð gjaldfrjáls og aðgengileg í heimabyggð eins og framast er unnt. Uppbyggingu vistvænna almenningsgangna verði hraðað og innviðir fyrir vistvænan bílafloa byggðir upp þegar í stað. Staðinn verði vörður um auðlindir og eignir í almannaeygu og þær ekki seldar eða nýttar með skammtímasjónarmið og sérhagsmuni að leiðarljósi.

Rétta leiðin út úr kreppu er að byggja upp öfluga innviði

3. Eftirfylgni

Í þágu almennings

Verkalýðshreyfingin er stærsta fjöldahreyfing landsins með skilgreindar skyldur og stjórnarskrárbundin réttindi. Hreyfingin gerir kröfu um að vera beinn þátttakandi í öllum ákvörðunum sem hafa áhrif á vinnumarkað og sem varða framtíð og afkomu launafólks. Innan verkalýðshreyfingarinnar býr þekkingin á atvinnulífi landsins, þar á meðal á staðbundnum þáttum. Séu ákvarðanir um atvinnuuppbyggingu og félagslegar aðgerðir teknar án samráðs og án þeirrar reynslu sem í hreyfingunni býr er hætt við að þær dugi ekki til framtíðar. Samtök sem starfa í þágu almannaheilla og gæta réttinda viðkvæmra hópa eiga einnig rétt á að taka þátt í ákvarðanatöku sem þau varða.

Reikningur framtíðarinnar

Tímarammi: 2020–2120

Nú þegar er hafinn áróður um að senda þurfi reikninginn vegna björgunaraðgerða stjórnvalda beint til almennings með niðurskurði á opinberri þjónustu, hærri sköttum og gjaldtöku á allra næstu árum. Því er með öllu hafnað. Í fyrsta lagi þarf að skilyrða stuðning við fyrirtæki til að tryggja að almenningur njóti ávaxtanna ef þau ná sér á strik og að hægt sé að endurheimta fjármagnið standi fyrirtækin ekki við gefin skilyrði. Í öðru lagi þarf lagaleg umgjörð um opinber fjármál að tryggja að samfélagslegir hagsmunir séu í öndvegi. Það er forsenda þess að stjórnvöld geti beitt ríkisfjármálum til að vernda almenning fyrir langvinnum og skaðlegum áhrifum af kreppunni. Í þriðja lagi hefur ASÍ sett fram ítarlegar tillögur um tekjuöflun ríkissjóðs til að standa undir sameiginlegum innviðum. Í fjórða lagi mun sú fjárfesting sem nú er ráðist í – ef rétt verður að henni staðið – skila sér margfalt inn í framtíðina.

Rétta leiðin út úr kreppu er að fjárfesta í framtíðinni

Eftirlit

Tímarammi: 2020–2022

Til að tryggja að aðgerðir sem gripið er til skili sér til almennings, en ekki í vasa fárra, þarf að stórefla upplýsingagjöf og opinbert eftirlit með skilyrðum fyrir ríkisstuðningi, brotum á vinnumarkaði og skattaundanskotum. Vinnuálastofnun, Vinnueftirlitið og Ríkisskattstjóri fái skýrar lagaheimildir og nægilegt fjármagn til að sinna eftirlitshlutverki sínu og koma þannig í veg fyrir spillingu og brot á vinnumarkaði og tryggja að almannafé og auðlindir séu nýttar í þágu almennings. Jafnframt verði forbundið reglulegt samráð og samstarf þessara stjórnvaldsstofnana og vinnustaðaeftirlits stéttarfélaganna um stöðumat, greiningu og sameiginlegt vinnustaðaeftirlit og aðgerðir gegn launþjófnaði og annarri brotastarfsemi á vinnumarkaði.

Lokaorð

Á krepputímum keppast sérhagsmunaöfl við að bæta stöðu sína. Frá síðustu kreppu hafa hinir ríku orðið ríkari, bæði á alþjóðavísu og á Íslandi. Nú er mál að linni; tímabært er að snúa strax af þessari braut og tryggja að aðgerðir vegna kreppunnar stuðli að jöfnuði og almennum lífsgæðum. Með þessum tillögum er settur fram **vegvísir að uppbyggingu öflugs og réttláts samfélags – fyrir okkur öll.**

